

IV. Murad'ın Bağdat Seferi Hakkında Yazılmış Farsça Manzum Bir Eser: Beyânî'nin *Bağdâd-nâme*'si

Muzaffer Kılıç* - İsa Akpınar**

Özet

Fetihnameler, klasik Türk edebiyatının en yaygın türlerindedir. Manzum ve mensur olarak kaleme alınan bu eserler, zafername ismiyle de anılmaktadır. Osmanlı sahasında ilk örnekleri II. Murad döneminde görülen fetihnameler, zamanla geniş bir literatür hâline gelmiştir. Bu türde kaleme alınan eserlere konu olan savaşların en önemlilerinden biri de IV. Murad'ın 1638 tarihli Bağdat Seferi'dir. Bu sefer dolayısıyla ondan fazla fetihname yazılmış ve bu eserlerin büyük çoğunluğu akademik çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden *Bağdâd-nâme* ise bugüne kadar varlığından haberdar olunmayan Farsça manzum bir eserdir. Şimdiki bilgilerimize göre Bağdat Seferi hakkında kaleme alınan tek Farsça fetihname, bu eserdir. Beyânî tarafından vücuda getirilen bu fetihname, 1640 yılında tamamlanmıştır. IV. Murad'ın vefatı üzerine şair, kitabını Sultan İbrahim'e sunmuştur. *Bağdâd-nâme*'nin bilinen tek nüshası, Medine Şeyhülislam Ârif Hikmet Kütüphanesinde 902/85 numarada kayıtlı olup 37 varaktan müteşekkildir. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan eserin başında mukaddime manzumeleri yer almaktadır. Bu manzumeleri, Sultan İbrahim ve Veziriazam Kemânkeş Mustafa Paşa hakkında kaleme alınan medhiyeler takip eder. Şair sebeb-i telif bölümünde, bizzat bu sefere katıldığından bahsederek böyle bir eser yazmaktaki asıl amacının merhum sultan IV. Murad'ın aziz hatırasını yâd etmek olduğunu söyler. Beyânî; IV. Murad'ın sefer emrini vermesini, ordunun yola çıkmasını ve Bağdat'a ulaşılan kadar geçilen menziller ile bu sırada gerçekleşen olayları anlatır. Bağdat şehrinin muhasarası ve sonrasındaki süreç hakkındaki bilgiler de oldukça detaylıdır. Beyânî, 41 bölüm ve 1033 beyitten müteşekkil eserini, IV. Murad'ın ölümü ve Sultan İbrahim'in tahta çıkışını anlattığı bölümlerle tamamlar.

Bu çalışmada öncelikle, Beyânî'nin *Bağdâd-nâme* adlı mesnevisinin nüshası tanıtılarak eserin müellifi hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra eserin ismi, telif yeri ve

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Kırklareli/TÜRKİYE, muzafferkili@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3861-9090, DOI: 10.37879/9789751756473.2023.5

** Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul/TÜRKİYE, isaaakpinar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5608-1132, DOI: 10.37879/9789751756473.2023.5

tarihi, sebep-i telif bahislerine temas edilerek şekil ve tertip hususiyetleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca eserin bölüm başlıkları ve tercümelemleri tablo hâlinde verilecektir. Son olarak *Bağdâd-nâme*'nin muhtevası, fetihname literatüründeki yeri ve önemi hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: IV. Murad, Bağdat Seferi, Beyânî, Fetihname, Mesnevi.

A Work in Persian Verse Written About Baghdad Campaign of Murad IV: Beyânî's *Bağdâd-nâme*

Abstract

Fatehnames are one of the most common genres of classical Turkish literature. These works, which were written in verse and prose, are also known as zafarnama. The fatehnames, the first examples of which were seen in the Ottoman field during the reign of Murad II, became a large literature as time progresses. One of the most important wars, which is the subject of works written in this genre, Murad IV's Baghdad Campaign in 1638. More than ten fatehnames were written due to this war and the majority of these works have been the subject of academic study. *Bağdâd-nâme*, which is the subject of this work, is a Persian verse work whose existence has not been known until today. According to our current knowledge, this work is the only Persian fatehnama written about the Baghdad Campaign. This fatehnama, created by Beyânî, was completed in 1640. Upon the death of Murad IV, the poet presented his book to Sultan İbrahim. The only known copy *Bağdâd-nâme* is registered in the Library of Medina Şeyhülislam Ârif Hikmet with the number 902/85 and consists of 37 leaves. At the beginning of the work, which was written in mathnawi verse, there are introductory poems. These poems are followed by eulogy about Sultan İbrahim and Grand Vizier Kemânkeş Mustafa Pasha. In the reason for writing, the poet mentions that he personally participated in this expedition and he says that his main purpose in writing such a work is to remember the cherished memory of the late Sultan Murad IV. Beyânî tells that Murad IV ordered the campaign, the army set out, the ranges until reaching Baghdad and the events that took place during this time. Information about the siege of the city of Baghdad and the process after it is also very detailed. Beyânî completes his work, which consists of 41 chapters and 1033 couplets, with the sections on Murad's death and Sultan İbrahim's ascension to the throne.

In this study, firstly, the copy of Beyânî's mathnawi named *Bağdâd-nâme* will be introduced and information will be given about the author of the work. Then, the name of the work, the place and date of writing, the reason for writing will be

discussed and the form and arrangement features will be emphasized. In addition, the chapter titles and translations of the work will be given in tables. Finally, evaluations will be made about the content of *Bağdâd-nâme*, its place and importance in fatehnama literature.

Keywords: Murad IV, Baghdad Campaign, Beyânî, Fatehnama, Mathnawi.

Giriş

Fetihnameler, edebiyat ile tarih arasındaki ilişkinin en yoğun olduğu metinlerdir. Bir kale, şehir ya da ülkenin fethedilmesi veya bir savaşın kazanılması dolayısıyla kaleme alınan bu metinler, çok köklü bir geleneğin tezahürüdür. Klasik Türk edebiyatının önemli metinleri arasında yer alan fetihnamelerin ilk örnekleri, II. Murad dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlılarda fetihname yazma geleneği, Fatih Sultan Mehmed döneminde yaygınlaşmaya başlamış, II. Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim devirlerinde gerçekleşen büyük fetihlerle birlikte muteber ve yaygın bir tür olma özelliği kazanmıştır.

Hakkında en fazla fetihname kaleme alınan savaşlardan biri, IV. Murad'ın 1638 tarihli Bağdat Seferi'dir. Bu savaş, XVII. asrın önemli siyasi hadiseleri arasında yer almaktadır. Nüfuz ve güç mücadelesi neticesinde ortaya çıkan boşluktan yararlanan Safevî hükümdarı Şâh Abbas, 1624 yılında Bağdat'ı ele geçirir. Bağdat'ın kaybedilmesi, Osmanlı Devleti'nde krize ve halk arasında büyük bir infiâle sebep olur. Şehri geri almak üzere Hafız Ahmed ve Hüsrev Paşa idaresinde seferler düzenlenir ama netice alınmaz. 1635 yılında Revan'a sefere çıkan IV. Murad, bu şehri kısa sürede fetheder fakat Osmanlı ordusunun çekilmesinin ardından şehir tekrar Safevîlerin eline geçer. Bütün bu gelişmeler üzerine IV. Murad, 1638 yılında büyük bir ordu hazırlayarak Bağdat'a doğru hareket eder. Aynı şekilde Revan ve Tebriz'e yönelik de harekât başlatılır. Sefere çıkıldığı sırada sadrazam, Bayram Paşa'dır. Onun yolda vefat etmesi üzerine, yerine Musul valisi Tayyar Mehmed Paşa geçer. Onun da kale kuşatmasında şehit düşmesinin ardından Kemankeş Mustafa Paşa sadrazam olur. Bu sefer, Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla nihayet bulur.¹

1 Bu seferle ilgili ayrıntılı bilgi veren eserlerden bazıları için bk. Halil Sahillioğlu, "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi (Bağdat Seferi Harp Jurnalı)", *Belgeler*, II/3-4, 1965, s. 1-36; Songül Çolak, *IV. Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi (1638)*, İstanbul 2015; Abdurrahman Sağır, *Mehmed b. Mehmed er-Râmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı (Metinleri, Tahlilleri)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000; Ziya Yılmaz (haz.), *Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve*

Osmanlı kroniklerinde kendisine genişçe yer bulan 1638 tarihli Bağdat Seferi hakkında birçok fetihname kaleme alınmıştır. Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi (*Zafer-nâme*)², Abdurrahman Hibri Efendi (*Târîh-i Feth-i Bağdâd*)³, Kadızâde Ahmed (*Fetih-nâme-i Bağdâd*)⁴, Müteferrika Ahmed (*Târîhü'l-ihimâm Bi-fethi Dâri's-selâm*)⁵, Nuri İbrahim (*Fetih-nâme-i Bağdâd*)⁶ bu isimler arasında zikredilebilir. Aynı şekilde yazarı belli olmayan *Feth-i Bağdâd Kıssası* da bu vadede kaleme alınan eserlerdendir.⁷

Bu çalışmanın konusu olan *Bağdâd-nâme* ise bu sefer hakkında kaleme alınan tek Farsça fetihnamedir. Bugüne kadar varlığından haberdar olunmayan eser, XVII. asır şairlerinden Beyânî'nin kaleminden çıkmıştır.

1. Nüsha Tanıtımı

Bağdâd-nâme'nin bilinen tek nüshası, Medine Şeyhülislam Ârif Hikmet Kütüphanesinde 902/85 numarada kayıtlıdır. 37 varaktan müteşekkil yazma, çift sütun hâlinde 15 satırdır. Altın yaldızla mücedvel yazmada başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Güzel nesihle mahtut yazmada yer yer hareke kullanılmıştır. Ferağ kaydı bulunmayan yazmada, istinsah tarihi ve müstensihe dair hiçbir bilgi yoktur. Zahriye ve ferağ sayfalarında, yazmayı vakfeden Şeyhülislam Ârif Hikmet'in vakıf mühürleri yer almaktadır. Zahriyede kâğıdın katlanmasından dolayı okunamayan iki mühür daha vardır. Yazmanın ilk sayfasında eserin ismi *Bağdâd-nâme-i Beyânî* ve *Fetih-nâme-i Bağdâd* şeklinde kaydedilmiştir.

Tahlil), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003; İbrahim Özgül, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Rawzatü'l-ibrâr Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010; Na'imâ Mustafa Efendi, *Târîh-i Na'imâ*, II, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

2 Nermin Yıldırım, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Tahlil ve Metin*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

3 Abdurrahman Hibri, *Bir Divan Kâtibinin Kalemile IV Murad'ın Bağdat Seferi: Târîh-i Feth-i Bağdâd*, haz. Ahmet Üstüner, Yeditepe Akademi, İstanbul 2021.

4 Kâdi-zâde Ahmed Çelebi, *Mısrılı Bir Divan Çavuşu'nun Kaleminden IV. Murad'ın Bağdat Seferi (1638): Fetih-nâme-i Bağdâd*, haz. Mehmet Fatih Gökçek, Libra Kitap, İstanbul 2021.

5 Müteferrika Ahmed, *Tarihü'l İhtimam Bi-Fethi Dari's Selam: Mısrılı Bir Askerin Kaleminden IV. Murad'ın Bağdat Seferi (1638)*, haz. Mehmet Fatih Gökçek, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2020.

6 Mehmet Fatih Gökçek, *IV. Murad'ın Bağdâd'ı Fethine Dair İki Eser: Nuri İbrâhîm, Fetih-nâme-i Bağdâd - Kâdi-zâde Ahmed Çelebi, Fetih-nâme-i Bağdâd (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.

7 Mehmet Fatih Gökçek, "IV. Murad'ın Bağdat Seferi'ne Dair Anonim Bir Eser: *Feth-i Bağdâd Kıssası*", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 61, 2018, s. 269-296.

2. Müellifi

Bağdâd-nâme, Beyânî mahlaslı bir şairin kaleminden çıkmıştır. Eserin *der-hatime-i manzume-i dil-pezîr be-hüsni ta'bîr* bölümünde şair, kendi mahlasını şu şekilde zikreder:

“Bi-hamdi'llâh ki in nev nakş-i Mânî

Temâmî yâft ez-kilk-i Beyânî (vr. 37^a)

[Allah'a hamd olsun ki bu Mânî'nin yeni resmi, Beyânî'nin kalemıyla tamamlandı.]”

Eserde, bu mahlas dışında şairin hüviyetine işaret edecek bilgi yer almaz. Sadece bu kayıttan hareketle müellifin tespiti ise mümkün değildir. Ayrıca, tezkire ve diğer biyografik kaynaklarda *Bağdad-nâme* adlı bir eserin sahibi şaire tesadüf edilmemektedir. Osmanlılar döneminde Beyânî mahlası, birçok şair tarafından tercih edilmiştir. *Bağdâd-nâme*'nin müellifi olan Beyânî'yi teşhis etmeye imkân tanıyan kayıtlar ise Abdurrahman Hibrî Efendi'nin *Târih-i Feth-i Bağdâd* ve Nûrî İbrahim'in *Fetihnâme-i Bağdâd* adlı eserlerinde yer almaktadır. Hibrî Efendi, Bağdat Seferi dolayısıyla yazılan tarih manzumeleri arasında Beyânî'nin de biri Farsça diğeri Türkçe iki tarih kıt'asına yer vermiştir:

“Bu Fârisî târih dahı Müderris Beyânî Efendi'nündür;

[fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün]

Şehensâh-i a'zâm Murâd Hân-i Gâzî

Kî û der-mehâbet huner rû-numâ şod

Be-Bağdâd-i dâru'l-hilâfe sefer kerd

Zafer der-rikâbeş fetih rû-numâ şod

Beyânî şinîdend bî-sabr goftend

Ber-în feth târih çi zîbâ gazâ şod

Hudâyâ hemîşe vücûd-i şerîfeş

Nîgeh dâr çun û nîgeh-dâr-i mâ şod⁸

Velehu

Bu Türkî târih dahı anundur;

8 Tercümesi:

Mehabet üzere hüner gösteren şahların şâhı yüce Gâzi Murad Han;

Hilafet merkezi Bağdat'a sefer etti, onun üzenisinde zafer ve fetih yüz gösterdi.

Beyânî duydular (bir beyan işittiler) hemen söylediler, bu fetih için tarih “çi zîbâ gazâ şod/ne güzel gazâ oldu”.

Yâ Rab onun şereflî varlığını daima koru, çünkü o bizim koruyucumuz oldu.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Beyânî benden itdi bî-nokta harf-ile târîhi

Ki iskât eylemekle harfinin olmaya ta'dâdı

Didi bu mısra'ı târîh-i fethin eyledi iş'âr

Kırıldı cünd-i sürh-i ser Murâd Han aldı Bağdâdı"⁹

Beyânî, Farsça manzumesinde “çi zîbâ gazâ şod” ifadesi ile Bağdat'ın fethine tarih düşmüştür. Fakat burada tarih, tamiyelidir. Şöyle ki 1340 değerine sahip olan “çi zîbâ gazâ şod”dan, 292'ye tekabül eden “sabr”ın çıkarılması gerekmektedir. Böylece fetih yılı olan 1048 rakamına ulaşılır. Türkçe manzumedeki “Kırıldı cünd-i sürh-i ser Murâd Han aldı Bağdâdı” tarih mısrası mücevherdir. Yani noktasız harfler hariçte bırakılarak sayıldığında 1048 çıkmaktadır. Bu tarih kıtası, bir beyit hâlinde Nûrî İbrahim'in *Fetihnâme-i Bağdâd* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca burada şairin biyografisine dair bilgiler de yer almaktadır:

“Beyânî: Şu'arâ haylinin hâm, gül-istân-ı fesâhatın gül-i handânı, bûstân-ı belâğatın andelib-i hôş-elhâm, bâğ-ı letâfetin tûtî-i gûyânı, mükemmel dîvânı manzûr-ı irfân olup nazar-ı tahsîn olunmuşdur. Şi'r-gûylukda mâhir, şâ'ir-i sâhir, ârif-i zât-ı şerîfidir. Mezbûr târîh anundur.

Olur târîh-i fethi bî-nukat harfini ta'dâd it

Kırıldı cünd-i sürh-i ser Murâd Hân aldı Bağdâd'ı"¹⁰

Hibrî Efendi'nin “Müderriş Beyânî Efendi” şeklindeki kaydı ve Nûrî İbrâhîm'in şairin biyografisine dair verdiği bilgiler *Bağdâd-nâme* müellifinin hüviyetini katiyetle tespiti imkân tanımaktadır. Nûrî, şairler ordusunun hakamı şeklinde takdim ettiği Beyânî'nin mükemmel divanının olduğunu da söylemektedir. Bu kayıtlar göz önünde bulundurulduğunda eserin müellifi olabilecek tek Beyânî; bu asrın başlarında doğan, ilmiye zümresi mensubu Ahmed Efendi'dir. Bugün Afyonkarahisar sınırları içinde kalan Şuhud'da dünyaya gelen Ahmed Efendi,

9 Abdurrahman Hibrî Efendi, *Târîh-i Feth-i Bağdâd*, Milli Kütüphanesi, 06 Mil Yz A 4627, vr. 24b-25a. Ayrıca bk. Abdurrahman Hibrî, *Bir Divân Kâtibinin Kalemiyle IV Murad'ın Bağdat Seferi: Târîh-i Feth-i Bağdâd*, s. 112-113.

10 Mehmet Fatih Gökçek, *IV. Murad'ın Bağdâd'ı Fethine Dair İki Eser: Nûrî İbrâhîm, Fetihnâme-i Bağdâd - Kâdî-zâde Ahmed Çelebi, Fetihnâme-i Bağdâd (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, s. 266. Bu tezde, Beyânî ismi Beyâtî şeklinde yer almaktadır. Söz konusu eserin tek yazma nüshasında imlâyla ilgili büyük hatalar vardır ve şairin mahlasının Beyâtî değil Beyânî olduğu aşîkârdır. Bu hususta verdiği kıymetli bilgiler ve metinle ilgili sunduğu dikkatleri dolayısıyla Mehmet Fatih Gökçek'e müteşekkîrîz.

Bursa'da ilmiye tarikine sülûk etmiş ve daha sonra İstanbul'da mülâzım olmuştur. 1038/1629 tarihinde 40 akçeyle Tûtî Lâtif Medresesine müderris olan şair, bu mesleğini 1057/1647 yılına kadar farklı şehirlerde sürdürür. Şaban 1057/ Eylül 1647'de Yenişehir'de başlayan kadılık görevi Bursa, Eyüp ve Üsküdar'da devam eder. Şair 5 yıllık kadılık görevinin ardından azledilir ve kendisine farklı tarih ve yerlerde arpalık tevcih edilir. 1075/1664-5 yılında İstanbul'da vefat eden şair, Edirne Kapısı hâricinde defnedilmiştir.¹¹ Nûrî İbrâhîm'in de ifade ettiği üzere Beyânî'nin mükkemmel divanı vardır. Nûrî'nin eserinin bilinen tek yazma nüshasının 1049/1039 yılında istinsah edildiği göz önünde bulundurulduğunda, şairin çok erken yaşlarda divan tertip ettiği ve divanının edebiyat muhitlerinde tedavülde olduğu anlaşılmaktadır.

Beyânî Ahmed Efendi'nin divanı, 2008 yılında doktora tezi olarak hazırlanmıştır.¹² Şairin ayrıca Medine Şeyhülislam Ârif Hikmet Kütüphanesinde 811/245 numarada yer alan müellif hattı külliyyatında, *Sâkinâme* ve *Pendnâme* mesnevilerinin yanı sıra, Fatih Başpınar'ın doktora çalışmasına esas aldığı nüshada bulunmayan muhtelif nazım şekillerinde şiirleri bulunmaktadır.¹³ Bugüne kadar kaynaklarda ve şairin kendi hattıyla mahtut nüshalarda, *Bağdâd-nâme* adlı bir eseri ne yer almış ne de buna işarette bulunulmuştur. Ayrıca şairin Medine Şeyhülislam Ârif Hikmet Kütüphanesindeki külliyyatında yer alan tarih manzumelerinin en erkeni 1050/1040 yılına ait olup yukarıda iktibas edilen iki tarih manzumesi her iki divan nüshasında da bulunmamaktadır.

3. Eserin Adı

Bağdâd-nâme'nin bilinen tek yazma nüshasının ser-levhasında "Fetih-nâme-i Bağdâd-ı behişt-âbâd" ifadesi yer almaktadır. Bu isimlendirme, 1048/1638 tarihli Bağdat Seferi hakkında kaleme alınan fetihnamelerde çok sık karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu genel bir isimlendirme olup müstensihin kaleminden çıkması kuvvetle muhtemeldir. Beyânî, mesnevisinin *der-sebeb-i nazm* bölümünde eserinin ismine şu beyitle işaret eder:

11 Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ: Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*, haz. Ramazan Ekinci, Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2018, C I, s. 888-890. Ayrıca bkz. Yılmaz, Kâşif, *Güftü ve Teşrifâtü'ş-Şuarâsi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 105-106.

12 Fatih Başpınar, *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divanı: İnceleme-Tenkilî Metin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2008.

13 Bu nüshadaki şiirlerin sayısı ve dökümü için bkz. Fatih Başpınar, "17. yy. Şairi Beyânî'nin Tasavvufi Sâkinâme'si", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 2018, s. 224.

“Giriftem hâme-i ‘anber-‘imâme
Ki sâzem der-cihân Bağdâd-nâme (vr. 6^b)

[Dünyada *Bağdâd-nâme* (adlı bir eser) vücuda getirmek üzere amber imameli kalemi elime aldım.]”

4. Telif Yeri ve Tarihi

Beyânî, eserini nerede ve hangi tarihte kaleme aldığı hakkında bilgi vermez. Mesnevinin mukaddime ve hatime bölümlerindeki Sultan İbrahim medhiye ve cülusiyesi, eserin mezkûr sultanın tahta çıkışından kısa bir süre sonra kaleme alındığını ya da tamamlandığını göstermektedir. Sultan İbrahim’in 6 Şevval 1049 / 9 Şubat 1640 tarihinde tahta cülus etmesinden hareketle *Bağdâd-nâme*’nin 1640 yılında kaleme alındığı ifade edilebilir.

5. Telif Sebebi

Beyânî, mesnevisinin *der-sebeb-i nazm* bölümünde, *Bağdâd-nâme*’yi neden kaleme aldığı sadedinde şunları söyler: Her gönülde bir hazine saklıdır ve bunun bir gün açığa çıkması kaçınılmazdır. Şairin de hâtırında bir sır vardır ve gönlü, kendisini bu sırrı âşikâr etmek için sıkıştırılmaktadır. Gönlü ona, Sultan IV. Murad’ın bunca himâyesini görmüş ve onun hizmetinde seferlere katılmış birisi olduğun halde neden boş boş otuyorsun, der ve ekler:

“Tu der-hidmet çu bûdî der-seferhâ
Be-çeşm-i hiş didî ân eserhâ
Ez-ân cümle hünerhâ feth-i Bâğdâd
Çi gûne kerd sultân-ı bâ-dâd (vr. 6^a)

[Sen seferlerde onun hizmetindeydin ve yaptıklarını kendi gözünle gördün. O adaletli sultan, özellikle Bağdat’ın fethinde hünerlerini nasıl da sergilemişti!]

Gönlünün şairden istediği, bu seferde görüp işittiklerini nazma çekmesidir. Bu fikir aklını ram eder ve içinde, seferde gördüklerini kaleme alma isteği uyanır. Fakat insanların kaleme alacağı eserini eleştireceği endişesine kapılır. Dostlarına bu endişesinden bahseden Beyânî, onlardan kendisini teselli ve teşvik eden sözler duyar. Şair, sultanın nimet ve himmetiyle yetişmiştir, böyle bir eser yazmak suretiyle hem hâmisi olan sultanın aziz hatrasını yâd edecek hem de ismini ve eserlerini ebediyete taşıyacaktır. Bu duyduğu güzel sözler üzerine şair, *Bağdâd-nâme* ismini verdiği eserini yazmaya karar verir:

“Nüvîsem z'ibtidâ-yı nehzat-ı şâh

Çi vâki' şod çi didem ender ân râh (vr. 6^b)

[Padişah'ın harekete geçmesinden itibaren, o yolda gördüklerimi ve olanı biteni yazacağım.]”

Beyânî, eserini yazmak için Allah'tan yardım dileyerek bu bahsi tamamlar. Kendi ifadelerine göre Beyânî, Bağdat Seferi'ne bizzat katılmıştır. Sultanın hizmetinde olduğu yönündeki ifadesi şairin IV. Murad'ın maiyetinde ya da yakınında bulunduğuna işaret etmektedir. Fakat şair, bu seferdeki görevi hakkında bir şey söylemez. Bu sefere, başta Şeyhülislâm Yahya Efendi, Rumeli Kazaskeri Ebussuudzâde Mehmed Efendi olmak üzere ulemadan birçok ismin katıldığı bilinmektedir. Bu isimler arasında Beyânî'nin de bulunması gayet tabiidir. Bununla birlikte şairin müellif hatı divanında, bazı gazellerin kenarındaki “Bu fakîr bin kırk sekiz rebî'ü'l-evvelinde [Temmuz-Ağustos 1638] mahrûse-i Bursa'da merhûm ve mağfûrun lehu Gâzî Hudâvendigâr müderrisi olduğumuzda esnâ-yı gamda denil”diği şeklindeki kayıt, Beyânî'nin gerçekten bu sefere katılıp katılmadığı hususunda şüphe uyandırmaktadır.¹⁴

Mesnevîdeki Sultan İbrahim ve Sadrazam Kemânkeş Mustafa Paşa hakkındaki medhiyeler, *Bağdâd-nâme*'nin dönemin sultanı ya da sadrazamına sunulduğuna işaret etmektedir. Eserin eldeki tek yazma nüshanın hususiyetleri de bu durumu teyit eder niteliktedir.

6. Eserin Şekil ve Tertip Hususiyetleri

Bağdâd-nâme, Farsça olarak kaleme alınmıştır. Eserin müellifi olan Beyânî'nin aslı lisânı Türkçe olmakla birlikte şairin divanında 200'den fazla Farsça manzume vardır. Şairin mesnevisini yazarken Farsçayı tercih etmesi, seferin Safevîlere karşı yapılmasıyla ilgili olabilir. Eserin dili oldukça sadedir ve ana dili Farsça olmayan bir şairin kaleminden çıktığı ilk nazarda anlaşılmalıdır. Şair olayların anlatımında da aynı sadeliği korumuş, sanatkârâne söyleyişten ve edebî sanatlardan uzak durmuştur. *Bağdâd-nâme*, mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Aruzun *mefâ'ülün mefâ'ülün fe'ülün* kalıbının kullanıldığı eser, 1033 beyitten müteşekkildir. Mesnevi 41 bölümden oluşmaktadır. İlk altı bölüm mukaddime, son üç bölüm ise hâtimedir. 7-38 bölümleri arası ise vakanın anlatıldığı asıl kısımdır.

Bağdâd-nâme'nin mukaddimesinde; münâcât, tevhid, na't, Sultan İbrahim ve Kemânkeş Mustafa Paşa'nın medhiyesi ile sebep-i telif bölümleri vardır.

14 Fatih Başpınar, *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divan'ı: İnceleme-Tenkitli Metin*, s. 12.

Hâtimedede ise Sultan İbrahim'in cülûsu dolayısıyla medhiye ve dua, şairin eserinde ortaya çıkabilecek hatalardan dolayı özür beyanı ve eserin tamamlanması dolayısıyla hamd ve dua yer almaktadır. *Bağdâd-nâme*'de Sultan IV. Murad'ın İstanbul'dan hareket etmesinden nihâi anlaşmanın yapıldığı tarihe kadar olan vakaların anlatımı yer almaktadır. Yaklaşık bir buçuk yıl süren bu sefer, 32 başlık altında anlatılmıştır. Manzum bir eser olması dolayısıyla hadiseler ana hatlarıyla nakledilmiştir. Bu sefere bizatihi iştirak ettiğini söyleyen Beyânî, eserinde kendi gözlemlerine de yer vermiştir.

Mesnevinin bölüm başlıkları ve Türkçe tercümeleleri, varak numaraları ve beyit sayıları aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

	Vr.	Başlık	Beyit sayısı
1.	1 ^b	Fetih-nâme-i Bağdâd-ı behişt-âbâd ki <i>lem-yuhlik mislühâ fi'l-bilâd</i> [<i>Beldelerden onun gibisinin yaratılmadığı cennet diyar Bağdâd Fetihnemesi</i>]	10
2.	2 ^a	İbtidâ-yı nâme be-nâm-ı Hudâvend-i zemîn ü âsmân ve Hâlık-ı ins ü cân <i>azze şânuhû ve 'amme ihsânuhû</i> [<i>Yer ve göğün Rabbi ve insan ve cinlerin yaratıcısının (şânü yüce ve ihsanı bol) adıyla esere başlama</i>]	31
3.	3 ^a	Der-na't-i server-i mahlûkât ve mefhar-i mevcûdât <i>aleyhi efdalü's-salavât ve ekmeli't-tahiyât</i> [<i>Yaratılmışların serveri ve mevcudatın kendisiyle övüldüğü (Hz. Muhammed'in) methi, duaların en güzeli ve selâmların en güzeli üzerine olsun</i>]	35
4.	4 ^a	Der-du'â-yı Hazret-i Pâdişâh-ı Sikender-nişân Sultân İbrâhîm Hân <i>halled mülkehû</i> [<i>İskender âlâmetli padişah Sultan İbrahim Han hazretlerinin duası hakkında, Allah onun mülkünü daim etsin</i>]	28
5.	5 ^a	Der-du'â-yı devlet-i hazret-i Vezir-i a'zam Mustafâ Pâşâ <i>Yensuru'llâhu te'ala mâ yeşa'</i> [<i>Veziriazam Mustafa Paşa'nın (yüce Allah dilediğine yardım eder) devleti(nin devamı için) dua</i>]	22
6.	6 ^a	Der-sebeb-i nazm [<i>Nazmın (telif) sebebi hakkında</i>]	27

IV. Murad'ın Bağdat Seferi Hakkında Yazılmış Farsça Manzum
Bir Eser: Beyânî'nin *Bağdâd-nâme'si*

105

7.	6 ^b	Der-beyân-ı nehzat-ı humâyûn-ı Sâhib-kırân-ı kâm-kâr ez-Dârü's-saltana-i Sitanbül-ı felek-medâr be-'azimet-i Bağdâd-i behişt-âsâr ve 'ubûr fermûden-i Hâkân-ı âlî-tebâr ez-deryâ be-cânib-i Üsküdâr ki der-rûz-i sevvum 'ısr-i ahîr-i mâh-i Zi'l-ka'de bûd ez-târîh-i sene-i seb'a ve erba'în ve elf [23 Zilkade 1047] [<i>İkbâlîne ermiş Sahibkaran hazretlerinin göğre dayanan/uzanan saltanat merkezi İstanbul'dan cennet misal Bağdat'a hareket etmesi ve yüce soylu hakanın 1047 Zilkade'sinin 23. gününde (8 Nisan 1638) deniz yoluyla Üsküdar'a geçmesi hakkında</i>]	58
8.	9 ^a	Âmeden-i Sultân Mahmûd hâkim-i Dağstân be-dergâh-ı Sâhib-kırân-ı gütî-sitân berây-ı tazallum ez-şâh-ı İrân ve müşerref geştin-i vey be-nevâziş-i pâdişâhâne ez-hâkân-ı selâtin-nişân [<i>Dağistan hâkimi Sultan Mahmûd'un İran şahının zulmü yüzünden cihangir Sahibkaran'ın huzuruna gelmesi ve sultan âlâmetli hakanın padişahlara lâyük yardımıyla müşerref olması</i>]	29
9.	10 ^a	Der-sıfat-ı bahâr ve kûç fermûden-i Sahib-kırân-ı kâm-kâr ez-sahrâ-yı Üsküdâr be-cânib-i İzmîd ve Konya ki der-rûz-i sevvum u 'ısr-i ahîr-i mâh-i Zi'l-hicce-i şerîfe bûd ez-târîh-i sene-i mezbûr [23 Zilhicce 1047] [<i>Bahar tasviri ve bahutli Sahibkaran'ın (padişahın) bahsi geçen senenin (1047) Zilhicce'sinin 23. gününde (8 Mayıs 1638) Üsküdar ovasından İzmîd ve Konya tarafına göç/hareket etmesi</i>]	56
10.	11 ^b	Kûç fermûden-i Sâhib-kırân-ı âlî-neseb ez-sahrâ-yı Konya be-cânib-i Haleb ki der-rûz-i sevvum 'ısr-i evsat-ı mâh-ı Saferü'l-hayr bûd ez-târîh-i sene-i semân ve erba'în ve elf [13 Safer 1048/26 Haziran 1638] [<i>Soyu yüce Sahibkaran'ın 1048 Safer'inin 13. gününde (26 Haziran 1638) Konya ovasından Halep tarafına göç emretmesi</i>]	18
11.	12 ^b	Kûç fermûden-i Sâhib-kırân-ı pür-mahâmid ez-sahrâ-yı Haleb be-savb-ı Amid ve Musul ki der-rûz-i pencum 'ısr-i âhîr-i mâh-ı Rebiü'l-evvel bûd ez-târîh-i sene-i mezbûre [25 Rebiü'l-Evvel 1048/ 6 Ağustos 1648] [<i>Övgülere layık Sahibkaran'ın bahsi geçen senenin (1048/1648) Rebiülevvel'inin 25. gününde Halep ovasından Diyarbakır ve Musul tarafına göç emretmesi</i>]	18
12.	13 ^a	Resîden-i Mirzâ Zarîf ilç-i pâdişâh-ı Hindûstân be-dergâh-ı Sâhib-kırân-ı gütî-sitân der-Musul [<i>Musul'da Hindistan padişahının elçisi Mirza Zarîf'in cihangir Sahibkaran'ın dergâhına ulaşması</i>]	28

13.	14 ^a	Giriftâr şoden-i şahsî Mir Muhammed-nâm ez-müte'allikân-ı Bektâş Hân der-dest-i zebân-gîrân-ı talî'a-i sipâh-ı Sâhib-kırân-ı kişveristân ve ser-encâm-ı hâl-i vey <i>[Bektaş Han'ın yakınlarından Mîr Muhammed adlı bir şahsın, Sahîpkıran'ın ordusunun öncü casuslarına yakalanması ve onun durumunun akabeti]</i>	41
14.	15 ^b	Kûç fermûden-i Sâhib-kırân-ı kişver-âbâd ez-Musul be-cânib-i Bağdâd der-rûz-i nühüm 'ısr-i evvel-i mâh-ı Cemâziye'l-âhir bûd ez-sene-i mezbûre [9 Cemâziye'l-âhir 1048] <i>[Ülkeler imar eden Sahîpkıran'ın bahsi geçen senenin (1048) Cemâziye'l-âhir ayının 9. gününde (18 Ekim 1638) Musul'dan Bağdat tarafına göç emretmesi]</i>	16
15.	16 ^a	Resîden-i mevkib-i humâyûn be-sahrâ-yı Bağdâd ve mübâşeret-i gâziyân-ı şecâ'at-nihâd bâ-niyet-i cihâd be-teshîr-i kala-i Bağdâd der-rûz-i heştum 'ısr-ievvel-i mâh-ı Recebi'l-ferd bûd ez-târîh-i sene-i mezbûre [8 Recep 1048] <i>[Padişahın ordusunun/süvarilerinin Bağdat ovasına ulaşması ve cesaretlî gazilerin Bağdat Kalesi'ni zaptetmek için cihat niyetiyle bahsi geçen senenin (1048) Recep ayının 8. gününde (15 Kasım 1638) işe koyulması]</i>	79
16.	19 ^a	Der-sıfat-ı şeb ü gâret şoden-i şehri-i Bağdâd der-dest-i asâkir-i zafer-nihâd-ı Sâhib-kırân-ı Ferîdûn-nijâd <i>[Gecenin tasviri ve Feridun soyundan gelen Sahîpkıran'ın muzaffer askerinin eliyle Bağdat şehrinin yağmalanması]</i>	9
17.	19 ^a	Der-sıfat-ı rûz-i firûz ve katl-i 'âm şoden-i revâfız-ı 'ahd-nâkız be-fermân-ı Sâhib-kırân-ı cihân-sitân ki rûz-i nühüm 'ısr-i evâsıt-ı mâh-ı Şa'bânü'l-mu'azzam bûd ez-târîh-i sene-i mezbûre [19 Şaban 1048] <i>[Zafer günü ve cihangir Sahîpkıran'ın fermanıyla sözünden dönen Râfîzî'lerin bahsi geçen senenin (1638) Şaban ayının 19. gününde (26 Aralık 1638) kılıçtan geçirilmesi hakkında]</i>	35
17.	20 ^b	Âmeden-i müjde-i şikest[en]-i leşker-i rafaza ve mülhîdân der-cânib-i Revân ve gurihten-i Kelb 'Ali Hân hâkim-i Revân zi-pîş-i serdâr-ı eyalet-i Arz-ı Rûm ve Van Ken'ân Pâşâ-yı şecâ'at-nişân ve resîden-i ser-hâ-yı burîde ve giriftârân-ı mülhîdân be-dergâh-ı Sâhib-kırân ez-cânib-i işân <i>[Revan tarafındaki rafîzî ve mülhîdler ordusunun bozguna uğrama müjdesinin gelmesi ve Revan hâkimi Kelb Ali Han'ın Erzurum ve Van eyaletinin serdarı cesaretlî Kenan Paşa'nın önünden kaçması ve onların tarafından Padişahın huzuruna kesik başlar ile inkârcı esirlerin gelmesi]</i>	24

IV. Murad'ın Bağdat Seferi Hakkında Yazılmış Farsça Manzum
Bir Eser: Beyânî'nin *Bağdâd-nâme'si*

19.	21 ^a	Der-beyân-ı hâl-i Bektâş Hân hâkim-i Bağdâd ba'd ez-teshîr-i ân kişver-i behişt-âbâd <i>[Cennet misal ülkenin ele geçirilmesinden sonra Bağdat hâkimi Bektaş Han'ın durumu hakkında]</i>	11
20.	21 ^b	Der-beyân-ı vakâyi'î ki ba'd ez-teshîr-i Bağdâd ez-ân Sâhib-kırân-ı 'adâlet-nihâd zuhûr yâft <i>[Bağdat'ın ele geçirilip adaletli Sahipkaran'ın ortaya çıkmasından sonraki olaylar hakkında]</i>	19
21.	22 ^a	Der-sıfat-ı şitâ ve sipâriş kerden-i Sâhib-kırân-ı kişver-güşâ hazâyin ü leşker be-Vezir-i A'zam Hazret-i Mustafâ Pâşâ <i>[Kış tasviri ve ülkeler açan Sahipkaran'ın Veziriazam Mustafa Paşa hazretlerine hazîne ve orduyu emanet etmesi]</i>	22
22.	23 ^a	Der-beyân-ı sebeb-i katl-i âm-ı devvum ki bi'l-bedâhe zuhûr yaft der-rûzi ki Sâhib-kırân ez-Dicle guzeşte bûd <i>[Sahipkaran'ın Dicle'den geçerken göze görünür bir şekilde ortaya çıkan ikinci katliamın sebebi hakkında]</i>	16
23.	23 ^b	Nehzat-ı humâyûn-ı Sâhib-kırân-ı hâzim zi-pîş-gâh-ı merkad-i şerif İmâm Mûsâ-yı Kâzım be-cânib-i Amid berây-ı meştâ der-rûz-i sevvum evâsıt-ı mâh-ı Ramazânü'l-mübârek bûd ez-târîh-i sene-i mezbûr [13 Ramazan 1048] <i>[Akallı Sahipkaran'ın İmam Musâ Kazım'ın merkad-i şerifinden Diyarbakır tarafına kıslamak için bahsi geçen senenin (1048) mübarek Ramazan ayının 13. gününde (18 Ocak 1639) hareket etmesi]</i>	15
24.	24 ^a	Ruhsat dâden-i Sâhip-kırân-ı memâlik-sitân be-resûl-i pâdişâ(h)-ı Hindûstân <i>[Memleketler sahipkaranın Hindistan padişahının elçisine izin vermesi]</i>	18
25.	25 ^a	Ruhsat dâden-i Sahib-kırân-ı kâm-rân be-resûl-i şâh-ı Îrân ki der- Dârü's-saltana âmede bûd <i>[Bahlı Sahipkaran'ın saltanat evine gelmiş olan İran Şahı'nın elçisine izin vermesi]</i>	18
26.	25 ^b	Kûç fermûden-i Sâhib-kırân-ı pür-mehâmid ez-Musul be-savb-i Amid der-rûz-i devvum 'ısr-ı ahîr-i mâh-ı Ramazânü'l-mübârek bûd ez-târîh-i sene-i mezbûre [22 Ramazan 1048] <i>[Övgülere layık Sahipkaran'ın bahsi geçen senenin (1048) mübarek Ramazan ayının 22. gününde (27 Ocak 1639) Musul'dan Diyarbakır tarafına göç ettirmesi]</i>	13

27.	26 ^a	İmâret sâhten-i Hazret-i Vezîr-i a'zâm Mustafâ Paşa-yı kişver-âbâd Kal'a-i Bağdâd <i>[Ülkeleri mamur eden Veziriazam Mustafa Paşa'nın Bağdat Kalesi'ni imar etmesi]</i>	16
28.	26 ^b	Der-sıfat-ı bahâr ve hücum-ı sipeh-sâlâr-ı kâm-kâr be-'asâkir-i encüm-şümar be-diyâr-ı 'Acem <i>[Baharın tasviri ve bahatlı komutanın yıldız sayısınca askerleriyle Acem diyarına hücumu]</i>	18
29.	27 ^a	Meşveret kerden-i şâh-ı Îrân bâ-'ayân-ı devlet-i hod ve firistâdeniş-i vezîr-i hod Saru Hân râ be-dergâh-ı serdâr-ı a'zâm ve be-sipeh-sâlâr-ı ekrem berây-ı sulh <i>[İran şahının kendi devlet büyükleriyle istişare etmesi ve veziri Saru Han'ı yüce komutanla barış sağlamak üzere yüce serdarın huzuruna göndermesi]</i>	12
30.	27 ^b	Resîden-i Saru Hân be-dergâh-ı Âsaf-ı kâm-rân ve güftâr-ı vey der-bâb-ı sulh u emân ve cevâb-ı vezir-i zî-şân <i>[Saru Hân'ın bahatlı Asaf'ın(vezirin) dergâhına ulaşması ve onun barış ve güven hakkındaki sözleri ve şanlı vezirin cevabı]</i>	28
31.	28 ^b	Telhîs firistâden-i düstûr-ı zî-şân be-dergâh-ı Sâhib-kırân-ı kâm-rân der-bâb-ı güftâr-ı Sârû Hân <i>[Saru Hân'ın sözleri ile ilgili bahatlı Sahipkiran'ın dergâhına şanlı vezirin telhis göndermesi]</i>	20
32.	29 ^a	Nehzat-ı hümayûn zi-Amid ve müşerref geştin-i Dârü's-saltana be-makdem-i humâyûn rûz-i dehum 'ısr-i evvel mâh-ı Saferü'l-hayr bûd ez-târîh-i sene-i tis'a ve erba'in ve elf [10 Safer 1049] <i>[Padişahın Diyarbakır'dan hareket etmesi ve 1049 senesinin hayırlı Safer ayının 10. gününde padişahın gelişiyile İstanbul'un şeref bulması (12 Haziran 1639)]</i>	32
33.	30 ^b	Resîden-i cevâb-ı telhîs zi-dergâh-ı Sâhib-kırân-ı kâm-rân be-vezîr-i zî-şân ve ruhsat-ı insirâf yâftin-i Saru Hân <i>[Bahatlı Sahipkiran'ın dergâhından telhisin cevabının şanlı vezire ulaşması ve Saru Hân'ın geri dönüş izni (alması)]</i>	17
34.	31 ^a	Resîden-i Saru Hân be-meclis-i şâh-ı Îrân ve ta'yin kerdin-i şâh elçi-i diğér bâ-piş-keşhâ-yı gîrân <i>[Saru Hân'ın İran şahının meclisine ulaşması ve şahın pahalı hediyelerle başka bir elçiyi tayin etmesi]</i>	19

35.	31 ^b	Resîden-i elçi-i şâh-î Îrân be-dergâh-ı Sâhib-kırân ve ruhsat-ı insirâf yâften-i vey be-nâme-i sulh u emân <i>[İran şahının elçininin Sahipkaran'ın dergâhına ulaşması ve barış ve güven mektubuyla onun geri dönüş izni (alması)]</i>	28
36.	32 ^b	Da'vet fermûden-i Sâhib-kırân-ı kâm-kâr Vezir-i a'zam-ı nikû- kirdâr râ be-dergâh-ı felek-medâr <i>[Bahıtlı Sahipkaran'ın iyi işler yapan veziriazamı gökyüzü misali dergâhına davet etmesi]</i>	31
37.	33 ^b	Der-sıfat-ı bezm ü şikârân-ı Sâhib-kırân-ı kâm-kâr ve Hâkân-ı 'adâlet-şiar <i>[Bahıtlı Sahipkaran ve adaletli Hakan'ın iştret meclisi ve avlanması tasviri hakkında]</i>	19
38.	34 ^a	Der-beyân-ı vâkı'a-i hâ'ile [ve] mâtem-i cân-gâh-ı vefât-ı ân pâdişâh-ı âli-câh mazhar-ı mağfuretu'llâh <i>[Allah'ın affına mazhar olan o yüce makamlı padişahın vefatının fecî durumu ve can yakıcı matemî hakkında]</i>	41
39.	35 ^b	Der-cülûs-ı humâyûn-ı Hazret-i Pâdişâh-ı cihân Sultân İbrâhîm Hân halledallâhu mülkehu <i>[Cihan Padişah Hz. Sultan İbrahim'in (Allah devletini daim eyesin) tahta oturması hakkında]</i>	23
40.	36 ^b	Der-i'tizar ez-danişverân-ı rûzgâr ve fazilet-perverân-ı nikû-kirdâr <i>[Devrin bilgileri ve iyi işler yapan faziletlilerden özür dileme hakkında]</i>	18
41.	37 ^a	Der-hâtîme-i manzûme-i dil-pezir be-hüsn-i ta'bîr <i>[En güzel tabirle gönle işleyen manzumenin tamamlanması hakkında]</i>	15

7. Bağdâd-nâme'nin Muhtevâsı ve Tarihi Kaynak Olarak Değeri

*Bağdâd-nâme'*de, IV. Murad'ın 1638 tarihli Bağdat Seferi konu alınmıştır. Sultanın 8 Nisan 1638 tarihinde deniz yoluyla Üsküdar'a geçmesiyle başlayan sefer, Safevîlerle yapılan Kasr-ı Şîrîn Antlaşması'yla nihayete ermiştir. Eserde asıl konunun anlatıldığı kısım, üç bölüme ayrılabilir. Birinci bölüm (7-15), Sultan IV. Murad'ın İstanbul'dan Bağdat'a kadar olan yolculuğu ve bu sırada yaşanan hadiselerle ayrılmıştır. Üsküdar, İzmit, Konya, Halep, Diyarbakır, Musul ve Bağdat menzillerinde konaklayan sultan; bu yolculuğu sırasında Dağıstan hâkimi Sultan Mahmud ve Hindistan hükümdarının elçisi Mirza Zarîf'i huzuruna kabul etmiştir. İkinci bölümde (16-22), Bağdat Kalesi'nin kuşatılarak ele geçirilmesi ve hâkimiyetin sağlanması adına yürütülen faaliyetler anlatılmıştır. Kalenin teslim

edilmesine karşı çıkan isyancıların kılıçtan geçirilmesi, Revan tarafındaki Kızılbaş ordusunun bozguna uğratıldığı müjdesinin gelmesi, Bağdat hâkimi Bektaş Han'ın Osmanlı sultanına bağlılık arz etmesi bahislerine yer verilmiştir. Ayrıca Sultan IV. Murad'ın Bağdat'ı ve orduyu Kemankeş Mustafa Paşa'ya emanet etmesi ve bu sırada ikinci bir isyancı topluluğunu cezalandırmasından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde (23-38), IV. Murad'ın önce Diyarbakır daha sonra İstanbul'a doğru olan yolculuğu ile Kemankeş Mustafa Paşa'nın Safevîlere karşı yürüttüğü askerî ve diplomatik faaliyetleri konu edilir. Sultanın Diyarbakır'a doğru hareket etmesi, Hindistan (Babürlü) ve Safevî elçilerine ülkelerine dönmeleri için izin vermesi ve daha sonra İstanbul'a doğru yola çıkması anlatılır. Diğer taraftan, Kemânkeş Mustafa Paşa'nın Bağdat Kalesi'ni tamir ettirmesi ve Acem tarafına doğru orduyu harekete geçirmesi bahislerine yer verilir. Sonrasında ise Safevî elçisi Saru Han ile Veziriazam Kemankeş Mustafa Paşa üzerinden yürütülen sulh müzakereleri ayrıntılarıyla nakledilir. Antlaşma yapıldıktan sonra veziriazamın İstanbul'a gelerek IV. Murad'ın huzuruna çıkmasıyla seferle ilgili anlatım tamamlanır. Mesnevî, sultanın işret meclisi ve avlanmasının tasvirleriyle devam eder. Son olarak da Sultan Murad'ın vefatı ve onun ölümünden duyulan teessür dile getirilir.

Beyânî'nin Bağdat Seferi hakkında anlattıkları, dönemin kronikleri ve bu sefer dolayısıyla kaleme alınan fetihnamelerle büyük ölçüde örtüşmektedir. Fakat vaka anlatımı, diğer eserlere nazaran oldukça muhtasardır. Meselâ, Bağdat kuşatması ve askerî faaliyetler hakkında anlatılanlar oldukça kısadır. Manzum bir eser olması dolayısıyla *Bağdâd-nâme*'de hadiselerin mufassalan anlatımı hâliyle mümkün olmamıştır. Bununla birlikte eserde, diğer kaynaklarda yer almayan bazı önemli detaylara yer verildiği görülmektedir. Dağıstan hâkimi Sultan Mahmûd'un IV. Murad'ın huzuruna çıkarak İran şahından gördüğü zulüm için şikâyet edip yardım istemesi, bu eserde önemli bir kayıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağdat hâkimi Bektaş Han'ın yakınlarından Mîr Muhammed'in Osmanlıların öncü casusları tarafından yakalanması da önemli bir detaydır. Kaynaklarda bu sefer sırasında, bazı adamların bilgi almak üzere yakalandığı bilgisi mevcut ise de isim zikredilmemektedir. Yine Bağdat hâkimi Bektaş Han'ın Osmanlılara itaat ederek sultanın affına mazhar olması, kendisine murassa hançer ihsan edilmesi ve kısa bir süre sonra da ölümüyle ilgili farklı rivayetlere yer verilmesi, *Bağdâd-nâme*'deki önemli ayrıntılardır.

Tarihî bir hâdiseyi anlatmakla birlikte *Bağdâd-nâme* edebî bir eserdir. Bununla birlikte şairlerin kaleminden çıkan fetihnamelerde gördüğümüz edebî tasvîr ve sanatkârâne söyleyişler, bu eserde mukaddime ve hatime manzumelerine münhasır

kalmıştır. Asıl vakanın anlatıldığı kısımda ise bazı bölümlerin başında; 5-6 beyitten ibaret bahar (9, 27), gece (16), gündüz (17), kış (27) ve bezm (37) tasvirlerine yer verilmiştir. Edebî anlatımın yoğun olmadığı daha doğrusu vakaya dayalı bir anlatımın tercih edildiği *Bağdâd-nâme*, bu yönüyle diğer manzum fetihnamelerden ayrılmaktadır.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatının en yaygın türlerinden olan fetihnameler, aynı zamanda Osmanlı tarihinin de önemli kaynaklarındanır. Osmanlıların siyasî ve askerî tarihine ışık tutan bu eserler, edebî kıymetinin yanı sıra tarihî kaynak değerini de haizdir. XVII. asır şairlerinden Beyânî'nin *Bağdâd-nâme*'si de bu türde yazılmış eserlerdendir. IV. Murad'ın Bağdat Seferi hakkında kaleme alınan eserin müellifi, Beyânî mahlasını kullanan Müderris Ahmed Efendi'dir. Bugüne kadar varlığından haberdar olunmayan eserin bilinen tek nüshası Medine Şeyhülislam Ârif Hikmet Kütüphanesinde 902/85 numarada kayıtlıdır. Telif tarihi kesin olarak bilinmeyen *Bağdâd-nâme*, Sultan İbrahim'in tahta cülûsundan (6 Şevval 1049 / 9 Şubat 1640) kısa bir süre sonra tamamlanmıştır. Farsça manzum olarak kaleme alınan eser, mesnevi formundadır. 1033 beyitten müteşekkil eser 41 bölümden oluşmaktadır ve aruzun *mefâ'ülün mefâ'ülün fe'ülün* kalıbıyla kaleme alınmıştır.

Bağdâd-nâme, Sultan IV. Murad'ın Bağdat Seferi hakkında kaleme alınmış bilinen tek Farsça fetihnamedir. Eseri ayrıcalıklı kılan bir diğer hususiyet ise müellifinin, eserinde bizzat ifade ettiği üzere, bu sefere katılması ve sultanın hizmetinde bulunmasıdır. IV. Murad'ın himayesine mazhar olan Beyânî, hem merhum sultanın himmetlerine şükranını bildirmek hem de aziz hatırasını yâd etmek gayesiyle böyle bir eser kaleme almıştır. Şair Bağdat Seferi'ni, başlangıcından Kasr-ı Şîrîn Antlaşması'nın imzalandığı tarihe kadar muhtasaran anlatmıştır. Manzum bir eser olması dolayısıyla olaylar, ana hatlarıyla nakledilmiştir. Kendi gözlemlerine dayanarak eserini yazan Beyânî, Osmanlı padişahının sefer menzillerini tarih belirterek kaydetmiştir. Ayrıca şair, dönem kaynaklarında bulunmayan, Dağıstan hâkimi Sultan Mahmûd'un IV. Murad'ın huzuruna çıkması ve İran şahının zulmünden şikâyet ederek yardım istemesi gibi detaylara da yer vermiştir. Vaka anlatımının yoğun olduğu *Bağdâd-nâme*, bu yönüyle kendi vadisindeki eserlerden ayrılmaktadır.

Kaynaklar

Abdurrahman Hibrî Efendi, *Târîh-i Feth-i Bağdâd*, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 4627, vr. 1b-37b.

Abdurrahman Hibrî, *Bir Divan Kâtibinin Kalemıyla IV Murad'ın Bağdat Seferi: Târîh-i Feth-i Bağdâd*, haz. Ahmet Üstüner, Yeditepe Akademi, İstanbul 2021.

Başpınar, Fatih, "17. yy. Şairi Beyânî'nin Tasavvufi Sâkînâme'si", *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 2018, s. 222-230.

Başpınar, Fatih, *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divan'ı: İnceleme-Tenkülli Metin*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2008.

Çolak, Songül, *IV Murad'ın Bağdat Seferi Menzîlnâmesi (1638)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2015.

Gökçek, Mehmet Fatih, *IV Murad'ın Bağdâd'ı Fethine Dair İki Eser: Nûrî İbrâhîm, Fetihnâme-i Bağdâd - Kâdî-zâde Ahmed Çelebi, Fetihnâme-i Bağdâd (Transkripsiyon-Değerlendirme)*,b Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.

Gökçek, Mehmet Fatih, "IV. Murad'ın Bağdat Seferi'ne Dair Anonim Bir Eser: *Feth-i Bağdâd Kıssası*", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 61, 2018, s. 269-296.

Kâdî-zâde Ahmed Çelebi, *Mısrılı Bir Divan Çavuşu'nun Kaleminden IV. Murad'ın Bağdat Seferi (1638): Fetihnâme-i Bağdâd*, haz. Mehmet Fatih Gökçek, Libra Kitap, İstanbul 2021.

Müteferrika Ahmed, *Tarihü'l İhtimam Bi-Fethi Dari's Selam: Mısrılı Bir Askerin Kaleminden IV. Murad'ın Bağdat Seferi (1638)*, haz. Mehmet Fatih Gökçek, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2020.

Na'îmâ Mustafa Efendi, *Târîh-i Na'îmâ*, II, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Özgül, İbrahim, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-ibrâr Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010.

Sağırılı, Abdurrahman, *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı (Metinleri, Tahlilleri)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Sahillioğlu, Halil, “Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi (Bağdat Seferi Harp Jurnalı)”, *Belgeler*, II/3-4,1 965, s. 1-35.

Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ: Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*, haz. Ramazan Ekinci, Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2018.

Yıldırım, Nermin, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Tahlil ve Metin*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Yılmaz, Kâşif, *Güftü ve Teşrifâtü'ş-Şuarâsı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2001.

Yilmazer, Ziya, haz., *Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

